

ΡΩΣΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΓΚΟΡΚΥ

Ο ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΣ

(Ανέκδοτο διήγημα, του οποίου η δημοσίευσις απαγορεύθηκε από την μπολσεβικική λογοκρισία)

Ο βραδυνό προσκλητήριο τελειώσε... "Ορθιος, στη μέση του κελλιού του, ο φυλακισμένος άκουε να σβύνουν οι τελευταίοι θόρυβοι που έρχόντουσαν από την αύλη της φυλακής.

Είπ' ένας άνδρας πολύ νέος άκόμα, με άσθενικό πρόσωπο και με μάτια μεγάλα, διεσταλμένα, γεμάτα φόβο κι' αγωνία. Δυό μήνες πειά έχουν περάσει από τότε που τον έπιασαν και τον έρριξαν εκεί μέσα, μα δεν τον έχουν άνακρίνει άκόμα κι' άγνοεί κι' ο ίδιος για ποιο λόγο

τον έρριξαν στην φριχτή αυτή κάμαρη με τους κίτρινους τοίχους και το σιδερόφραχτο παράθυρο. Ήμέρες όλόκληρες περίμενε να τον πληροφορήσουν σε τί ήταν ένοχος, μα του κάκου. Στην άρχή άγανάκτησε και διαμαρτυρήθηκε. Φανταζόταν την τρελλή άγωνία των φτωχών του γονέων κι' αυτή ή ιδέα πότε του έφερνε κρίσεις δακρύων και πότε έκρήξεις μιές άνακατοποίητης μανίας.

Μα ο καιρός περνούσε και σιγά-σιγά οι σιωπηλοί τοίχοι του κελλιού του έφθειραν τις δυνάμεις του, τις άντικατέστησαν με μιá μόνιμη κατάστασι φόβου κ' ή ψυχή του γέμισε από μιá διαρκή άναμονή κάποιου πράγματος τρομερού.

"Ορθιος πλάι στο παράθυρο, στηρίζει το πρόσωπό του στα σιδερένια κάγκελα και κυττάει άπελπισμένα μέσα στη νύχτα. Το σκοτάδι είνε τόσο πυκνό, ώστε του φαίνεται πως άν άπλώση το χέρι του έξω, θα πιάση κάποιον πράγμα σκληρό και μαύρο. Κάπου, μακριά, ένα μικροσκοπικό φώς άναβοσβύνει και καθώς είνε κι' αυτό περιστοιχισμένο από το σκοτάδι, φαίνεται σαν φυλακισμένο· ο κρατούμενος έχει συνηθίσει να κυττάζει αυτό το φώς κάθε βράδυ, γιατί βρίσκει πως είνε άδύνατο σαν κι' αυτόν κι' ότι γι' αυτό το λόγο του μοιάζει. Και όπως κάθε βράδυ, μετά το προσκλητήριο, μέσα στη σιωπή και το σκοτάδι, έτσι και τώρα, ο φυλακισμένος νοιώθει να τον πλημμυρίζει και να μεγαλώνη μέσα του ο φόβος.

Θά ήθελε να γυρίση το κεφάλι του πίσω και να κυττάξη το κελλί του, μα δεν τολμάει, Ξέρει ότι το κελλί φωτίζεται από μιá λάμπα, κρεμασμένη πάνω απ' την πόρτα, κι' ότι οι ίσκιοι παραμονεύουν στους γωνίες. Ξέρει άκόμα ότι, εκτός απ' αυτούς τους ίσκιους, από το κρεβάτι, το τραπέζι και την καρέκλα, δεν υπάρχει τίποτε άλλο εκεί μέσα, πως είνε άδύνατον να υπάρχει τίποτε άλλο. Είνε βέβαιος γι' αυτό, το ξέρει, μα δεν το πιστεύει, κι' ένω έχει άπόλυτη συναίσθησι της μοναξιάς του, του φαίνεται ώστόσο σαν να μην είνε μόνος.

Ξέρει από καιρό τη θέση και των παρακίρων σημαδιών άπάνω στη μογιά των τοίχων και, καθώς έξακολουθεί να κυττάξη μέσ' στο σκοτάδι, προσπαθεί να τα φανταστή με το μυαλό του για να ήσυχάση τον φόβο του. Στον άντικρυνό τοίχο άπλώνονται πλατειές πράσινες βούλες ύγρασίας και σε μιá απ' αυτές το χέρι κάποιου άλλου φυλακισμένου έχει χαράξει με χοντρά γράμματα: «Εδω έμεινε ο Ίακώβ Ίγνατιέφ Ορίσωφ, γιατί σκότωσε την γυναίκα του και τον έραστή της», παρακάτω ήταν χαραγμένη μιá χυδαία βρισιά κι' έπειτα ένα σχέδιο που παρίστανε ένα σπιτάκι με τρία παράθυρα.

Ο φυλακισμένος τά ξέρει όλα όσα υπάρχουν στο κελλί του ως την πιό παρακίρη τους λεπτομέρεια και όμως του φαίνεται πως υπάρχει εκεί κάποιον πράγμα άόρατο, μα ψηλαφητό. Αυτό το πράγμα ξαναγυρίζει κάθε βράδυ και

πλημμυρίζει την ψυχή του, άκατανίκητο, σιωπηλό, κάνοντας τον να παγώνη ως το μελοῦδι των κοκκάλων του... Θα έλεγε κανείς πως είνε ένα τέρας που του χώνει τα νύχια στην καρδιά κι' άρχίζει να την σφίγγη, να την σφίγγη... Ο φυλακισμένος τρέμει σύγκορμος κι' έξακολουθεί να κυττάξη από το παράθυρο γιατί δεν τολμάει να γυρίση πίσω... "Εξαφνα άκούει τα βήματα του σκοπού στον διάδρομο που είνε κάτω από το παράθυρο και συλλογίζεται:

«Ο σκοπός άλλαξε... ή ώρα θα είνε δέκα... Μένουν άκόμα ως την αύγη έφτά ώρες...»

Και αυτή ή σκέψι τον πλημμυρίζει από μιá καινούργια άγωνία τόσο διαπεραστική ώστε του φαίνεται σαν να του γδέρνουν την έπιδερμίδα.

— "Α — ά — ά!... άκούγεται εξαφνα μιá φωνή που κλαίει και στενάζει, στη νύχτα

Είνε ο σκοπός που τραγουδάει... Ο φυλακισμένος άφογκράζεται και τα χείλη του τρέμουνε λίγο. Το τραγούδι δεν το ξέρει, μα άντηχεί σαν μιá μακρυνή γοητευτική μελωδία που τον συντριβει και τον έκμηδενίζει τόσο, ώστε του φέρνει δάκρυα στα μάτια...

Σωριάζεται στο κρεβάτι του με το πρόσωπό του χωμένο στην κουβέρτα. Μόνο όταν θυμάται την μητέρα του μπορεί να τραγουδάη κανείς έτσι, μόνο όταν σκέφτεται τους πόνους της καρδιάς μιás μάνας που της πήραν το παιδί της κι' ένός καρδιού που έχασε τη μάνα του.

Χωρίς δάκρυα, λυγμοί σπασμωδικοί τινάζουν όλο το κορμί του και, ξεφωνίζει ξαφνικά:

— Μαμά, μαμά μου... Δεν έκανα τίποτα, είμαι άθώος!... Με πήραν και μ' έκλεισαν εδώ μέσα... Μαμά, σώσε με! Φοβάμαι... μαμά μου... μαμά...

Και ξαναβλέπει μπροστά του τη μαμά του που είνε γεμάτη άγάπη γι' αυτόν... Στο πρόσωπό της καθάνε ποτάμι τα δάκρυα και διαβάζει καθαρά την άγωνία στα μάτια της... Να κι' ο πατέρας του, συντριμμένος κι' άρρωστος, άνίκανος να παρηγορήση τη μαμά, γιατί ή καρδιά του λιγοψυχάει, σφιγμένη από την άνησυχία και τον φόβο για την τύχη που περιμένει το παιδί του...

Μέσα στο σκοτάδι, τα βλέμματα του πατέρα και της μάνας είνε φλογερά. Ζητάνε... ψάχνουν... Η φωτιά τους ζωηρεύει και σβύνει διαδοχικά... Κι' αυτό το τραγούδι του σκοπού είνε σαν ήχώ του στεναγμού τους για το παιδί τους.

Πηδάει κάτω απ' το κρεβάτι, ρίχεται προς την πόρτα κι' άρχίζει να την χτυπάη με σφιγμένες γροθιές φωνάζοντας κ' ίκετεύοντας:

— "Ανοίχτε μου!... Αφήστε με!... Δεν μπορώ πειά... "Ελεος!... "Ανοίχτε... λυπηθήτε με!... Γρήγορα!...

Μέσ' απ' τα κάγκελα φαίνεται ένα πρόσωπο με μεγάλα μουστάκια και μάγουλα έπιταχτική λέει:

— Πάλι τα ίδια έχουμε;... Ξανάρχισες να κάνης φασαρία;... Αυτό είνε άσχημο... Κι' όμως είσαι ένα παλληκάρι μοφωμένο, από καλό σπιτί... Πρέπει επί τέλους να το καταλάβης... "Απαγορεύεται ο θόρυβος...

— "Ακούστε με, σας ίκετεύω... τραυλίζει ο φυλακισμένος. "Η μητέρα μου, καταλαβαίνετε;... "Έχω μητέρα... πέστε το αυτό στους άνωτέρους σας... "Αφήστε με να φύγω... Θα ξαναγυρίσω...

— "Απαγορεύεται ο θόρυβος τη νύχτα! Πώς δεν το καταλαβαίνετε, Θεέ μου... Οι άνθρωποι κοιμούνται... Κι' έσύ άρχίζεις να φωνάζης και να χτυπάς την πόρτα; Αυτό δεν έπιτρέπεται.

Μά... "Ακούστε!... Σας ίκετεύω...

— Σιωπή!... Γιατί θα σε ρίξουν στο μπουντρούμι...

Και το πρόσωπο με τα μουστάκια έξαφανίζεται.

— "Ακούστε! ψιθυρίζει ίκετευτικά ο φυλακισμένος, κολώντας το πρόσωπό του στα κάγκελα και προσπαθώντας

Ο Μάξιμος Γκόρκυ

νά δη πρὸς τὴν διεύθυνσι τῶν βημάτων πού ἀπομακρύνονται.
Μονάχα ὁ θόρυβος πού κάνουν ἢ μπότες στίς πλάκες τοῦ ἀπαντᾶνε.

— Ἀκοῦστε!... Ξαναγυρίστε! τραυλίζει ὁ φυλακισμένος. Ξαναγυρίστε, σᾶς ἰκετεύω, Μείνετε λίγο κοντά στήν πόρτα γιά νά μπορέσω νά σᾶς δῶ...

Μά ὄλα σωπαίνουν... Δέν ἀκούγεται πειά οὔτε τὸ πένθιμο τραγουδι ἀπὸ τὸ παράθυρο.

Με τὸ ἕνα γόνατο ἀκουμπισμένο καταγῆς, ὁ φυλακισμένος στηρίζει τὸ κεφάλι του ἀπάνω στήν πόρτα, ἐνῶ τὰ χέρια του ἐξακολουθοῦν νά εἶνε πιασμένα στὰ κάγκελα...

Σιωπή... Μονάχα ἡ καρδιά του χτυπάει δυνατά...

Ὁ φυλακισμένος σηκώνεται τέλος καί, με πρόσωπο πελιδνό, με μάτια φλογισμένα ἀπὸ ἀγωνία, κλονιζόμενος, πλησιάζει στὸ τραπέζι, κοντά στὸ κρεβάτι. Ἀπάνω στὸ τραπέζι βρίσκεται ἕνα κανάτι με νερό καί μιὰ ἀμπουλα με αἰθέρα πού τοῦ τὸν ὠρισε χθές ὁ γιατρός. Ἀρπάζει τὴν ἀμπουλα με τὰ τρεμάμενα δάχτυλά του, ἔπειτα, ἀφήνοντάς τὴν πάλι, σωριάζεται στὸ κρεβάτι του.

Καί πάλι ἡ ἀγωνία πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ του καί τὸ σῶμα του... Ἡ λάμπα φωτίζει τὸ κρεβάτι, τὸ τραπέζι καί ὄλο τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν πόρτα ὡς τὸ παράθυρο. Μά ἀπέναντι στὸ κρεβάτι, κοντά στὸν τοῖχο καί στίς γωνίες τὸ σκοτάδι ζωντανεύει τὰ σημάδια τῆς ὑγρασίας στὸν τοῖχο. Φαίνονται σάν νά σαλεύουν. Τὴν ἡμέρα μοιάζουν ἀπλῶς με γεωγραφικὸ χάρτη, μὰ τὴ νύχτα, ὅταν καρφῶνη κανεὶς τὰ βλέμματά του ἀπάνω τους, θυμίζουν πρόσωπα ἀνθρώπινα, ἴσως τὰ πρόσωπα ὄλων ἐκείνων πού φυλακίστηκαν μέσα σ' αὐτὸ τὸ κελλί.

Κι' αὐτὸ μπορεῖ νᾶναι κι' ἀλήθεια. Ὁ ἄνθρωπος μένει κλεισμένος μπροστά στοὺς τέσσερες τοίχους μέρες ὀλόκληρες, κ' οἱ τοῖχοι ποτίζονται ἀπὸ τὴν μυρωδιά του... Γιατί νά μὴν ποτίζονται τάχα καί με τίς σκέψεις του; Γιατί νά μὴν καθρεφτίζουν τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς του;...

Αὐτὰ τὰ σημάδια δὲν ἔχουν τίποτε τὸ τρομερὸ, ἂν κι' ἐμψυχώνονται ἀπὸ μιὰ σιωπηλὴ ζωὴ. Νά πού σαλεύουν κι' ἀλλάζουν μορφή... Ἄν μποροῦσαν νά μιλήσουν θὰ ψιθύριζαν καθαρά μερικὰ ἀνθρώπινα λόγια... Μά πλάϊ τους πόσο φοβερὸ εἶνε τὸ σκοτάδι... Κ' εἶνε κι' αὐτὸ ζωντανὸ κι' ἀπιαστο καί πονηρὸ συγχρόνως... Τὸ ἀναπνέει κανεὶς με τὸν ἀέρα, φιλτράρεται στήν ψυχὴ σάν σκουριά καί ἀργά, ἀδυσώπητα, τὴν διαλύει... Ρουφάει τίς σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου καί, μολοντί δὲν ἔχει μορφή ὀρατὴ καί ὠρισμένη, μπορεῖ νά ἐνσαρκωθῆ ἔξαφνα σὲ κάτι τὸ τρομερὸ.

Χωρὶς νά σηκώνη τὰ μάτια του ἀπὸ τίς βούλες τοῦ τοίχου, ὁ φυλακισμένος ἀπλώνει τὸ χέρι του πρὸς τὸ τραπέζι, βρίσκει ψαχουλεύτὰ τὸ κανάτι με τὸ νερό καί, με μιὰ ἀπότομη κνησι, τὸ ἀδειάζει στὸν τοῖχο. Καί καθὼς σκορπίζεται τὸ νερὸ, κάνει ἕνα θόρυβο, σάν κάποιος νά φεύγῃ κυνηγημένος, λαχανιάζοντας με τρόπο.

Τὸ νερὸ ἐξαφανίζεται τίς βούλες κι' ἔπειτα κυλάει καταγῆς.

— Θεέ μου! ψιθυρίζει σιγὰ ὁ φυλακισμένος σφίγγοντας τὸ κεφάλι του ἀνάμεσα στὰ χέρια του. Θεέ μου!... Μοῦ φαίνεται... μοῦ φαίνεται πὼς θὰ γίνω...

Δὲν τολμάει νά προφέρῃ τὴν τρομερὴ λέξι.

Τὰ χέρια του ἐξαντλημένα πέφτουν κάτω, ἀνίκανα καί ἀκουμπᾶνε στὰ γόνατά του... Κάθεται στὸ κρεβάτι, κουνώντας τὸ κορμί του δεξιὰ κι' ἀριστερὰ καί τὰ βλέμματά του καρφώνονται στὸ σκοτάδι, μέσα στὸ ὁποῖο πνίγονται... Καί νοιώθει ὄλο τὸ κορμί του νά πνίγεται, νά χάνεται σὲ μιὰν ἄβυσσο χωρὶς βυθὸ, νά πέφτῃ ἀργὰ καί νά μὴν ὑπάρχῃ τίποτε πού νά μπορῇ νά γαντζωθῆ.

— Θεέ μου! ψιθυρίζει ἀδιάκοπα.

Μά ξαφνικά, ἡ ντροπὴ, δυνατὴ καί καφτερὴ, τὸν κυριεύει καί τοῦ φαίνεται πὼς κάποιος τοῦ φωνάζει μέσα του:

— Εἶνε ἀτιμία νά πεθάνῃς ἔτσι! Ντροπή! Ντροπή! Ὁ θάνατος δὲν εἶνε πιὸ φριχτὸς, δὲν εἶνε πιὸ τρομερὸς ἀπὸ τίς ἀγωνίες τοῦ φόβου.

Σηκώνεται πάλι, κυττάζει πρὸς τὸ τραπέζι, ἀρπάζει με χέρι τρεμάμενο τὴν ἀμπουλά τοῦ αἰθέρα, μὰ ἐκείνη τοῦ γλυστράει μέσα ἀπ' τὰ δάχτυλά του καί σπάζει μέσα στὴ γαβάθα τοῦ φαγητοῦ μ' ἕνα λεπτὸ κρυστάλλινο θόρυβο, σάν ἕνα γέλιο παγωμένο.

Ἡ μυρωδιά τοῦ αἰθέρα ἀπλώνεται στὸ κελλί.
Ὁ φυλακισμένος σκύθει πάνω ἀπὸ τὴ γαβάθα καί με χέρι νευρικὸ παίρνει τὰ συντρίμια τοῦ γυαλιοῦ. Τὰ κυττάζει ἀπάνω στήν παλάμη του. Ἡ ἀναπνοὴ του πνίγεται, τὸ κεφάλι του στριφογυρίζει καί μ' ἄγνωστη δύναμι θέλει νά τοῦ κλείσῃ τὰ μάτια. Αὐτὴ ἡ συναίσθησι μεγαλώνει τὸ φόβο του. Τοῦ φαίνεται πὼς ἄορατα καί δυνατὰ χέρια τὸν σφίγγουν σιγὰ-σιγὰ. Ἀνασκιρτάει σύγκορμος καί πάει, θαδίζοντας πρὸς τὰ πίσω, ἀπὸ τὸ τραπέζι ὡς τὴν πόρτα... Κάποιο πρᾶγμα παγωμένο τὸν κυνηγάει καί τὸν φτάνει με τὴν ἀνάσα του στὸ πρόσωπο.

— Ὅχι! Ὅχι! φωνάζει, ἐνῶ τὰ μάτια του λάμπουν σάν τρελλοῦ.

Κι' ἔξαφνα, φέρνοντας τὸ χέρι στὸ στόμα του, μπουκώνει ἀπότομα τὰ συντρίμια τοῦ γυαλιοῦ πού ἔχει κλεισμένα στήν παλάμη του κι' ἀρχίζει νά τὰ συντρίβει με τὰ δόντια του. Τρίζουν καί τοῦ κόβουν τὰ οὖλα, τὰ χεῖλη, τὴ γλῶσσα του. Τὸ πρόσωπό του μορφάζει ἀπὸ τὸν πόνο καί τὸ στόμα του γεμίζει ἀπὸ αἷμα ζεστὸ κι' ἄλμυρό. Γέρνει τὸ κεφάλι του μπροστά καί φτύνει μαζὺ τὰ γυάλινα συντρίμια καί τὸ αἷμα. Τὸ νοιώθει νά κυλάει στὰ πληγωμένα χεῖλη του... Δάκρυα τοῦ καίνε τὰ μάτια, δάκρυα πίκρας, γιατί ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀπόλυτη ἀνικανότητά του.

— Δὲν μπορῶ... Δὲν μπορῶ!... μουγκρίζει. Δὲν μπορῶ νά πεθάνω. Θεέ μου, βοήθησέ με!

Κ' ἡ γεῦσις τοῦ θερμοῦ κι' ἄλμυροῦ αἵματος μέσ' στὸ στόμα του ἀνακατεύεται με μιὰ γεῦσι πίκρας πού τοῦ τρώει τὴν καρδιά.

Μά ἔξαφνα μιὰ ἀνάμνησι ἀνεβαίνει στὸ μυαλό του...

Θυμάται μιὰ νέα κόρη, μιὰ νεαρὴ ἡρωίδα, πού κάηκε μόνη τῆς γιά νά ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν δημίων τῆς. Αὐτὴ τὴ φορὰ, ἀνασκιρτάει ἀπὸ χαρὰ κι' ἀψηφάει τὸ τρομερὸ σκοτάδι... Τοῦ φαίνεται σάν νά ξαναγεννήθηκε κι' ὄλες του ἢ κινήσεις παίρνουν μ' ἀλλόκοτη σιγουράδα...

Ἐνα χαμόγελο φωτεινὸ ἀπλώνεται σ' ὄλο του τὸ πρόσωπο κι' ἐξακολουθώντας νά φτύνῃ γυαλιὰ καί αἷμα, πλησιάζει στὸ τραπέζι, παίρνει τὴ γαβάθα ὅπου ἔχει χυθῆ ὁ αἰθέρας καί τὸ σκαμνάκι πού τὸ τοπιθετεῖ κοντά στήν πόρτα. Ἐπειτα ἀνεβαίνει σ' αὐτὸ χύνοντας σταγόνα-σταγόνα, τὸν αἰθέρα τῆς γαβάθας στὸ κεφάλι του. Κατόπιν ξεκρεμάει με προφύλαξι τὴ λάμπα τοῦ κελλιοῦ, τῆς θγάζῃ τὸ γυαλί τῆς, ἵπου πέφτῃ ἀθόρυβα στὸ κρεβάτι, πηδάει ἀπὸ τὸ κρεβάτι καί στέκοντας στὴ μέση τοῦ δωματίου, ἀπέναντι στίς βούλες τοῦ τοίχου, προφέρει σιγὰ:

— Συγγνώμην!

Ἐπειτα, σηκώνοντας τὴ λάμπα πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του, ξαναλέει με φωνὴ πιὸ δυνατὴ καί πιὸ σίγουρη:

— Θὰ με συγχωρήσουν!

Ἡ φωτιά τοῦ πέφτῃ στὸ κεφάλι σάν ἀπ' τὸν οὐρανὸ καί μέσα σὲ μιὰ στιγμή, τὸν τυλίγει ὀλόκληρο. Ὁ φυλακισμένος κλονίζεται λίγο ἀνάμεσα στίς φλόγες κι' ἀπλώνοντας τὰ δυὸ χέρια του μπροστά, θγάζει μιὰ θριαμβευτικὴ κραυγὴ. Ἡ γαλάζιες γλῶσσες τῆς φωτιᾶς τὸν τυλίγουν ἀπ' ὄλες τίς μεριές καί τὸ κελλί φωτίζεται σὰ νᾶνε μέρα, ἐνῶ ἡ βούλες στὸν τοῖχο ἀνατριχιάζουν χαρούμενα.

.....

Ὅταν οἱ φύλακες παραβίασαν τὴν πόρτα καί μπῆκαν μέσα, δὲν ὑπῆρχε πειά καταγῆς παρὰ ἕνας σωρὸς ἀπὸ κάποιο πρᾶγμα μαῦρο κι' ἀπανθρακωμένο πού δὲν ἔμοιαζε καθόλου με ἄνθρωπο. Σάλευε ὡστόσο ἀκόμα καί σάλευε γλυκά-γλυκά...

Λεπτές στῆλες καπνοῦ ἀνέβαιναν στριφογυριστὰ ὡς τὸ ταβάνι, ὅπου ἕνα πυκνὸ σύννεφο μαζευτόταν γιά νά φύγῃ ἀπ' τὸ παράθυρο, σάν νά μὴν ἤθελε νά κρύψῃ ἀπὸ τὸ φῶς τῆς αὐγῆς οὔτε τὸ ἔγκλημα, οὔτε τὸ θῦμα.

ΜΑΞΙΜΟΣ ΓΚΟΡΚΥ

Μόνον τὸ «ΜΠΟΥΚΕΤΟ» ἀγοράζει, εἰς ἀπολύτως ἰκανοποιητικὰς τιμὰς, παλαιὰ βιβλία, ἐφημερίδας καί περιοδικὰ, πρὸ τοῦ 1900, διάφορα φυλλάδια, παλῆς φωτογραφίες, εἰκόνες, ἔγγραφα κ.τ.λ. Πληροφορία: Γραφεῖα «Μπουκέτου», Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν 5, Κῆπος Κλαυθμῶνος, 3—9 μ. μ. καθ' ἐκάστην καὶ τὰς Κυριακάς.

